

BARUH DE SPINOZA / SENEKA

PRAVO/MOĆ

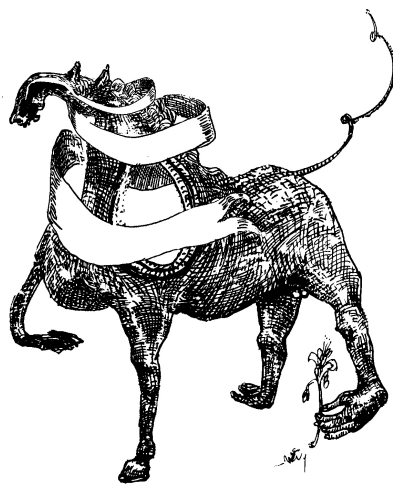
MALI POLITIČKI TRAKTAT / ČITATI PO IZLASKU IZ RAJA UTOPIJE

GALOP / 2012 / BR.3

Baruh de Spinoza / Seneka

GALOP / 2012

Baruh de Spinoza / Seneka

PRAVO/MOĆ

Izabrana poglavlja iz nezavršenog
Političkog traktata izvrsnog Spinoze,
zajedno sa veoma pikantnim frag-
mentom iz *Prirodnjačkih pitanja*
Seneke — čemu smo dodali dva
kratka komentara.

PRIREDIO Vladimir Novosel

KORIŠĆENI IZVORNICI

Benedictus de Spinoza

Complete works, [translated by Samuel Shirley; edited, with notes by Michael L. Morgan], Hackett Publishing Company, 2002.

Seneca, Lucius Annaeus

Natural Questions, Loeb Classical Library 450, [translated by Thomas H. Corcoran], Harvard University Press.

PRIREDIO

Vladimir Novosel

vladimir.novosel@gmail.com

www.scribd.com/vladimir,novosel

Sadržaj

Spinoza

1/ UVOD	/7
2/ PRIRODNO PRAVO	/11
3/ MOĆ SUVERENA	/21
4/ PRAVA SUVERENE MOĆI	/30
5/ NAJVIŠI CILJ DRUŠTVA	/34

Seneka

HOSTIJE KVADRA	/39
----------------	-----

Dodatak

KRISTALNO OSTRVO	/45
KOŠMAR SUVERENITETA	/47

Spinoza

1/ UVOD

POLITIČKI TRAKTAT u kom je pokazano kako bi društvo kojim upravlja Monarhija ili Aristokratija trebalo biti organizovano kako ne bi degenerisalo u Tiraniju, a da Mir i Sloboda njegovih građana ostanu netaknuti.

Tractatus Politicus (1676)

1 Filozofi gledaju na strasti koje nas opsedaju kao na porok u koji ljudi upadaju svojom greškom. Stoga je njihov običaj da ih omalovažavaju, grde i unižavaju, ili ako im je stalo da pokažu svoju vatrenu pobornost, da ih osude. Oni veruju da time vrše neku svetu dužnost, i kako osvajaju sam vrh mudrosti kada nauče da obasipaju preteranom hvalom ljudsku prirodu koja nigde ne postoji a da grde ono što je zapravo stvarno. Činjenica je da ne vide ljude kakvi su oni stvarno, već kako bi želeli da budu. To ima za posledicu da oni ne pišu etiku, već satiru. Nikada nisu uspeali da razviju političku teoriju koja može imati praktičnu primenu, već samo nešto što se graniči sa fantazijom, koja bi mogla biti realizovana samo u Utopiji ili u zlatnom dobu pesnika — gde prirodno ne bi bilo nikakve potrebe za njom. Stoga, iako se obično smatra da teorija odstupa od prakse u svim praktičnim naukama, to je naročito izraženo u političkoj teoriji, i niko nije manje sposoban za upravljanje državom od teoretičara i filozofa.

2 Državnici, sa druge strane, izgleda da ciljaju više na ljudska nedela nego na njihovu dobrobit, i prati ih reputacija da su lukavi a ne mudri. Nema sumnje, iskustvo ih je naučilo da će poroka biti sve dok bude bilo ljudi.¹ Tako, dok pokušavaju da predvide ljudsku pokvarenost, upotrebljavajući sve one veštine koje im je donelo njihovo veliko iskustvo i koje

---

¹Tacit, Istorije IV, lxxxiv, 2.

ljudi obično upotrebljavaju kada su vođeni strahom umesto razumom, pokazuju se kao neprijatelji religije, naročito teologa, koji veruju da bi suverena moć trebalo da se bavi javnim poslovima prema istim moralnim principima koji se odnose na privatnu individuu. Ipak nema sumnje da su državnici pisali o političkim stvarima mnogo efektivnije nego filozofi. Pošto su vođeni iskustvom, ništa što nas uče nije daleko od prakse.²

3 Zaista, potpuno sam uveren da je iskustvo otkrilo svaki mogući oblik vladavine [*civitas*] u kom ljudi mogu živeti u harmoniji, kao i sredstva kojim se ljudima može upravljati ili ih držati unutar određenih granica. Tako da ne verujem da naša istraživanja u ovim stvarima mogu da nas odvedu do nečeg što odstupa od iskustva i prakse a da već nije otkriveno i isprobano. Jer ljudska priroda je takva da ljudi ne mogu da žive bez nekog zajedničkog zakonika [*commune aliquod jus*], a takve kodekse su uspostavljali i javne stvari vodili ljudi velike inteligencije, pronicljivi koliko i mudri. Tako da je teško poverovati da možemo smisliti nešto što može biti od koristi za zajednicu, što prilika ili slučaj već nije sugerisala i što ljudi koji se bave javnim stvarima i bezbednošću države već nisu otkrili.

4 Kada usmeravam svoju pažnju na političku teoriju, moja namera nije da predložim nešto novo ili nepoznato, već samo da demonstriram sigurnim i nesumnjivim zaključivanjem one stvari koje su saglasne sa praksom, izvodeći ih iz ljudske prirode kakva je ona zaista. A kako bih ispitao stvari koje su relevantne za ovu granu znanja istim onim nespутanim duhom kojim se obično upuštamo u matematičke studije, bio sam veoma pažljiv da ne omalovažavam ili govorim pogrdno o ljudskim akcijama, već da ih razumem. Tako sam uzeo ljudske emocije kao što su ljubav, bes, zavist, ponos, sažaljenje i druge agitacije uma, ne kao poroke ljudske prirode već kao svojstva koja mu pripadaju isto kao što se toplota, hladnoća, oluja, grmljavina i slično odnose na prirodu atmosfere. Ove pojave,

---

²[Aluzija na Makijavelija, koji je takođe tvrdio da principi javnog morala nisu isti kao principi individualne etike.]

iako problematične, su neizbežne, i imaju konkretne uzroke pomoću kojih pokušavamo da razumemo njihovu prirodu. A um uživa u pravilnom promišljanju ovih stvari jednako kao u znanju o stvarima koje su prijatne za čula.

5 Jer ovoliko je sigurno, i dokazano da je istina u našoj *Etici*, – da su ljudi neizbežno podvrgnuti strastima, i da su tako konstituisani da sažaljevaju nesrećnike, zavide srećnima, i da su više skloni osveti nego saosećanju. Dalje, svaki čovek želi da drugi žive prema njegovom načinu razmišljanja, da odobravaju ono što on odobrava i da odbijaju što on odbija. Pošto su svi ljudi jednako željni da nadvise druge, upadaju u sukobe i daju sve od sebe da nadmaše jedan drugog; i ko ispliva kao pobednik više uživa u tome što je sprečio nekog drugog nego što je zadobio nešto za sebe. Iako su svi ubeđeni da religija, sa druge strane, podučava da svako treba da voli svog suseda, to jest, da bi trebalo da poštuje tuđa prava kao svoja, pokazali smo da je ovo uverenje od slabe pomoći protiv strasti. Ono je efektivno, bez sumnje, na pragu smrti, kada je bolest već prigušila strasti i čovek leži bespomoćan; ili, sa druge strane, u hramovima gde ljudi nemaju nikakva međusobna ophođenja; ali ovo nema nikakvu težinu u sudnici ili palati, gde je potrebna više nego išta. Takođe smo pokazali da razum zaista može uraditi mnogo da kontroliše i umeri strasti; ali u isto vreme smo videli da je put razuma veoma težak, tako da onaj ko veruje da obični ljudi ili oni koji se užurbano bave javnim poslovima mogu biti navedeni da žive isključivo prema diktatu razuma sanja bajke o zlatnom dobu pesnika.

6 Ako bezbednost države³ zavisi od dobre namere nekog čoveka, i ako se njeni poslovi mogu valjano vršiti samo ako oni odgovorni za njih moraju želeti da delaju dobronamerno, država neće imati nikakvu stabilnost. Ako želi da istraje, njena vlada mora biti tako organizovana da njeni ministri ne mogu biti navedeni da izdaju poverenje ili da se ponesu nisko, bez obzira da li se vode razumom ili strastima.

---

³lat. *imperium*, misli se na administraciju civilne moći koju može vršiti grupa ljudi ali i samo jedna osoba.

Niti je od važnosti za bezbednost države kakvi motivi navode ljude da obavljaju njene poslove valjano, ako su njeni poslovi dobro organizovani. Sloboda duha ili snaga uma je vrednost privatnog građanina: *vrlina države je njena bezbednost*.

7 Konačno, pošto ljudi sa svih strana, bez izuzetka, bilo da su varvari ili su civilizovani, stupaju u odnose jedni sa drugima i uspostavljaju neku vrstu civilnog poretka, ne bi trebalo tragati za uzrocima i prirodnim temeljima države u onome što govori razum, već ih treba izvoditi iz prirode i stanja ljudi uopšte. Ovo ću pokušati u sledećem poglavlju.

2/ PRIRODNO PRAVO

1 U našem *Teološko-političkom traktatu* bavili smo se pitanjem prirodnog prava i civilnog prava, a u našoj *Etici* smo objasnili šta je greh, šta je pravednost, šta je pravda, a šta je nepravda, i šta je ljudska sloboda. Ali kako bi smo poštedeli čitaoce napora konsultovanja drugih dela u vezi stvari koje su od ključne važnosti za ovaj traktat, odlučio sam da ih predstavim ovde još jedanput, u formi logičkog dokaza.

2 Svako prirodno pravo može biti adekvatno zamišljeno, bez obzira da li aktuelno postoji ili ne. Pojavljivanje prirodnih stvari se ne može zaključiti iz njihove definicije,—a isto važi za njihovo istrajavanje u postojanju— zato što je njihova esencija u formi ideje ista i pre i posle njihovog stupanja u postojanje. Stoga, kao što njihovo pojavljivanje ne može slediti iz njihove esencije, tako ni njihovo istrajavanje u postojanju to ne može. Istu moć [*potentia*] koja im je potrebna da bi počele da postoje, oni zahtevaju kako bi nastavile da postoje. Odakle sledi da moć prirodnih stvari, zbog koje one postoje, i pomoću koje delaju, ne može biti ništa drugo do večita moć Boga. Jer kada bi to bila neka druga moć, ona ne bi bila u stanju da održi sebe u postojanju, ista moć koja je potrebna da se održi u postojanju, potrebna joj je da bude stvorena.

3 Iz činjenice da je moć prirodnih stvari kojom one postoje i delaju sama moć Boga, možemo jasno videti šta je pravo Prirode. Pošto Bog ima pravo nad svim stvarima, i pravo Boga nije ništa drugo do Božja moć, utoliko što se uzima kao apsolutno slobodna, sledi da svaka prirodna stvar ima onoliko prava po Prirodi koliko je velika njena moć da postoji i da dela. Jer moć kojom svaka prirodna stvar postoji i dela nije ništa drugo do moć Boga, koja je apsolutno slobodna.

4 Pod pravom Prirode razumem zakone ili pravila Prirode u skladu sa kojim sve stvari nastaju; to jest, samu moć

Prirode. Tako je prirodno pravo Prirode kao celine, a odatle prirodno pravo svake individue, *koekstenzivno* njenoj moći.⁴ Stoga sve što čovek radi prateći zakone sopstvene prirode, on to radi pod suverenim pravom Prirode, i ima onoliko prava nad Prirodom koliko se njegova moć proteže.

5 Da je ljudska priroda tako konstituisana da ljudi žive onako kako razum propisuje i kada ne bi pokušavali da rade stvari mimo njega, onda bi pravo Prirode, u meri u kojoj je specifično za čoveka, određivala moć razuma.⁵ Ali ljude vodi slepa želja više nego razum, tako da njihova prirodna moć ili pravo mora biti definisano ne razumom, već onim apetitima kojim mogu biti navedeni da delaju i pomoću kojih pokušavaju da održe sebe. Priznajem da su u slučaju onih želja koje ne proizlaze iz razuma, ljudi zaista više pasivni nego aktivni. Ali pošto ovde raspravljamo o univerzalnoj moći ili pravu Prirode, ne možemo prihvatiti bilo kakvu razliku između želja koje je u nama začeo razum i onih koje se pojavljuju iz drugih razloga. Jer su u oba slučaja one *efekti* Prirode, kojima se *izražava* prirodna snaga kojom čovek pokušava da opstane u svom biću.⁶ Bez obzira da li je čovek mudar ili neznalica, on je deo Prirode, i sve čime je determinisan da dela bi trebalo posmatrati u svetlu moći Prirode — u meri u kojoj je ova moć izražena kroz prirodu ovog ili onog čoveka. Bez obzira da li je čovek vođen razumom ili željom, on ne radi ništa što se ne slaže sa zakonima i pravilima Prirode, to jest (vidite glavu 4), on dela po pravu Prirode.

6 Ipak većina ljudi veruje da neznalice remete poredak Prirode, da joj nisu konformni; oni zamišljaju čoveka u Prirodi kao državu u državi. Oni tvrde da ljudski um nije

---

⁴Ovo je verovatno skrivena kritika Hobsa, koji razlikuje prirodno pravo od prirodnog zakona (*De cive* XIV, 3), i tvrdi da je ovo poslednje preskriptivno, za razliku od prethodnog (*De cive* II, 1).

⁵Još jedna skrivena kritika Hobsa, za koga je prirodno pravo definisano terminima „ispravnog razuma” (*De cive* I, 7).

⁶[*in suo esse*] Nagon za samo-održanjem, ili *conatus* je aktuelna esencija ljudske individue (Etika III, p7), i izvor kako akcija tako i pasija (Etika V, p4, skolijum).

proizveden prirodnim uzrocima već da ga je Bog direktno stvorio, da je nezavistan od drugih stvari nad kojima ima apsolutnu moć [*potestam*], da determiniše sebe i da koristi razum na ispravan način. Ali nam iskustvo veoma jasno pokazuje kako ništa više nije u našoj moći imati zdrav um nego što je to imati zdravo telo. Ponavljam, ne može biti nikakve sumnje da bi smo, ako je jednako u našoj moći da živimo prema zahtevima razuma i da budemo vođeni slepom željom, svi pratili razum i svoj život uredili mudro, što ni u kom slučaju nije slučaj. Svakog mami sopstveno zadovoljstvo.⁷ Ni teolozi ne uklanjaju ovu poteškoću kada tvrde da je uzrok ove slabosti ljudske prirode – porok ili greh čiji je uzrok pad našeg prvog roditelja. Da je prvi čovek imao jednaku moć da istraje i da padne, i da je bio čista uma a njegova priroda nesputana, kako bi se moglo desiti da svesno i sa namerom on posrne? Njihov odgovor je da ga je Đavo prevario. Ali ko je onda prevario Đavola?⁸ Ko, pitam, je prouzrokovao da jedno od najveličanstvenijih od svih inteligentnih stvorenja postane toliko sumanuto da poželi da nadvisi Boga? Nije li on, koji je imao zdrav um, težio da održi sebe i svoje biće koliko je to u njegovoj moći? Opet, kako je moglo doći do toga da prvi čovek, pošto je bio zdravog uma i gospodar svoje volje, dozvoli sebi da bude zaveden i prevaren? Ako je imao moć da dobro koristi razum, ne bi mogao da bude prevaren, jer koliko je to na njemu, on je morao težiti da održi svoje biće i zdrav um. Ali, prema hipotezi, ovo je zapravo bilo u njegovoj moći; znači da je održao svoj zdrav um i nije mogao biti prevaren. Njegova istorija, zapravo pokazuje da je sve ovo lažno; i mora se prihvatiti da nije u moći prvog čoveka da pravilno koristi razum, i da je, kao i mi, podložan strastima.

7 Nesumnjivo je da čovek, kao i druge individualne stvari, ima težnju da sebe održi, koliko je to na njemu. Ako bi

⁷Virgilije, Ekloge II, 65.

⁸O verovanju u Đavola i Spinozino odbacivanje ovog verovanja vidite (Kratki traktat II, 25). Više o priči o Adamu (Etika IV, p68, skolija), (Teološko-politički traktat IV, 430–433, Ep19).

se u ovome mogla pojaviti neka razlika između njih, morala bi da dođe od čovekove slobodne volje. Ipak, što ga slobodnijeg zamišljamo, to je više neophodno da čovek mora održavati sebe i biti zdrave pameti, što će potvrditi bilo ko ne meša slobodu sa kontingencijom. Sloboda je u stvari, vrlina ili savršenstvo; tako da bilo šta što predstavlja slabost u čoveku ne možemo povezivati sa slobodom. Tako se za čoveka ne može reći da je slobodan ukoliko je u stanju da ne postoji, ili ako je u stanju da ne koristi razum; možemo ga zvati slobodnim ukoliko ima moć [*potestatem*] da postoji i da dela u skladu sa zakonima ljudske prirode. Što slobodniji smatramo da je čovek, to manje možemo reći da je u stanju da ne koristi razum i da bira zlo umesto dobra; tako i Bog, koji postoji, razume, i dela sa apsolutnom slobodom, takođe postoji, razume i dela obavezno, to jest, iz neophodnosti svoje prirode. Jer nema sumnje da Bog dela sa istom slobodom sa kojom postoji. Stoga, pošto postoji iz neophodnosti svoje prirode, tako i dela iz neophodnosti svoje sopstvene prirode; to jest, on dela iz apsolutne slobode.

8 Zaključujemo da nije u moći⁹ svakog čoveka da uvek koristi razum i da bude na vrhuncu ljudske slobode, ali ipak pokušava, koliko je to do njega, da održi svoje biće i (pošto svaki čovek ima prava onoliko koliko se proteže njegova moć), bilo da je mudar ili neznalica, šta god pokušava i radi, on pokušava i radi pod suverenim pravom Prirode. Odavde sledi da pravo Prirode i uspostavljeni poredak, pod kojim su rođeni i žive svi ljudi, zabranjuje samo one stvari koje niko ne želi i niko ne može da uradi; ne gleda popreko na borbu, ili mržnju, ili bes, ili na prevaru, ili na bilo šta što izazivaju apetiti. Ovo nije iznenađujuće, jer granice Prirode ne postavljaju zakoni ljudskog razuma, čiji je cilj samo ljudski interes i održanje, već bezbroj drugih zakona koji se odnose na večiti red cele Prirode, čiji je čovek samo mali deo. Samo iz neophodnosti ovog reda su sve individualne stvari determinisane da postoje i delaju na određen način. I kada nam se čini da je nešto u

---

⁹ *potestate*.

Prirodi smešno, apsurdno ili zlo, to je samo zbog toga što je naše znanje delimično, te smo uglavnom nesvesni reda i koherencije Prirode kao celine, i što želimo da sve stvari budu onakve kako nam razum propisuje. Ipak ono što naš razum proglašava za zlo nije zlo zbog reda i zakona univerzalne Prirode, već stoji u vezi samo prema našoj ljudskoj prirodi.

9 Dalje sledi, da je svaki čovek predmet prava drugog dok god je podčinjen moći drugog,¹⁰ i on ima kontrolu nad svojim pravom u meri u kojoj može odbiti svaku prisilu, svetiti se kako želi za njemu učinjene povrede, i uopšte, da živi kako želi da živi.

10 Neki čovek ima moć nad drugim ukoliko ga drži okovanog, ili mu oduzme oružje, ili ga liši mogućnosti samo-odbrane i bega, ili ga teroriše, ili ga tako veže za sebe učinjenim uslugama da je pre rad da učini dobročinitelju nego sebi; i živi kako bi to drugi želeli radije nego kako on želi. Onaj koji drži drugog na prvi ili drugi način ima vlast nad njegovim telom, a ne umom; na treći i četvrti način je tuđe telo i um podređeno njegovom pravu, ali samo dok istrajavaju strah ili nada. Kada se jedno ili drugo ukloni, čovek ponovo zadobija svoje sopstveno pravo.¹¹

11 Sposobnost rasuđivanja takođe može biti predmet nečijeg prava u meri u kojoj čovek može biti prevaren. Sledi da je um u punoj meri pod svojom kontrolom ukoliko može dobro da koristi razum. Zaista, pošto moć čoveka treba procenjivati prema snazi uma pre nego otpornosti tela, sledi da su oni koji imaju najmoćniji razum, i koji su njime vođeni, imaju najveću kontrolu nad svojim pravom. Tako zovem čoveka slobodnim utoliko što ga vodi razum, jer je u toj meri određen da dela usled uzroka koji mogu biti adekvatno shvaćeni samo pomoću njegove sopstvene prirode, iako je neophodno determinisan na akciju od strane ovih uzroka. Jer sloboda ne otklanja neophodnost akcije, već je nameće.

---

¹⁰ *sub potestate habere.*

¹¹ *sui juris.*

12 Ako se čovek zakleo nekome, obećao samo rečima da uradi ovo ili ono, što je njegovo pravo da uradi ili ne uradi, zakletva je važeća sve dok onaj koji ju je dao ne promeni mišljenje. Jer onaj koji ima moć da prekrši zakletvu se u stvarnosti nije odrekao prava, pošto nije dao ništa osim reči. Odatle, pošto sa prirodnim pravom prosuđuje svoj sopstveni slučaj, ako prosudi tačno ili pogrešno (jer grešiti je ljudski) da bi gubitak koji trpi kao posledicu date zakletve preteže nad pogodnostima koje uživa, njegovo sopstveno mišljenje će ga dovesti do zaključka da se zakletva treba prekršiti, i on je raskida prema prirodnom pravu (sekcija 9 ovog poglavlja).¹²

13 Ako se dva čoveka udruže i ujedine snage, oni imaju više moći nad Prirodom, a time i više prava, nego svaki ponaosob; a što je veći broj onih što stupaju u uniju na ovaj način, više prava će svi oni zajedno posedovati.

14 Utoliko što su ljudi opterećeni besom, zavišću, ili bilo kojom drugom emocijom koja proizlazi iz mržnje, oni bivaju razdvojeni i suprotstavljeni jedan drugom i treba ih se tim više plašiti, jer imaju više moći i lukavštine i pronicljivosti nego druge životinje. A pošto su ljudi po svojoj prirodi naročito podložni ovim emocijama (kao što smo rekli u sekciji 5 ovog poglavlja), oni su stoga po prirodi neprijatelji. Jer moj najveći neprijatelj je onaj koga se moram plašiti i od koga se moram braniti.

15 Sada (prema sekciji 9 ovog poglavlja), svaki čovek u stanju Priode¹³ ima kontrolu nad svojim sopstvenim pravom samo dok je u stanju da se brani od potčinjavanja drugom, a uzaludno je pokušavati odbraniti se od svih ostalih. Odatle sledi da dok god je ljudsko prirodno pravo determinisano snagom svake pojedinačne individue, koju one poseduju

¹² *fidem solvendam* raskidanje poverenja ili zakletve. Spinoza ne koristi izraze *pactum* i *contractum* jer oni impliciraju neku vrstu sankcija. Ovde se on razlikuje od Hobsa, za koga je *civitas* proizlazi iz *pactum*.

¹³ *in statu naturali* Bukvalan prevod bi bio „u prirodnom stanju”, ali ovo može sugerisati modernom čitaocu značenje pre-socijalnih uslova Rusoa ili Loka. Prevod „stanje Priode” se konzistentno koristi u ovom što sledi.

svaka za sebe, nema nikakvu važnost i više je deklarativna nego činjenična, jer nema nikakve garancije da se može ostvariti. Bez sumnje je da, što više razloga za strah čovek ima, to manje moći, i stoga manje prava, on poseduje. Dalje, jedva da je moguće za ljude da se održe u životu i kultivišu svoj um bez uzajamne asistencije.¹⁴ Odavde zaključujemo da prirodno pravo, karakteristično za ljudska bića, može biti ostvareno samo tamo gde ljudi imaju svoja zajednička prava i koji mogu zajedno, sa uspehom, da odbrane teritorije koje naseljavaju i obrađuju, da se zaštite, odbiju svaku silu, i žive u skladu sa mišljenjem cele zajednice. Jer (sekcija 13, ovo poglavlje) što je veći broj ljudi koji se ovako ujedine u jedno telo, to će više prava oni kolektivno posedovati. I ako zbog ovoga —što ljudi u stanju Prirode jedva mogu da kontrolišu svoje pravo— školarci žele da zovu čoveka socijalnom životinjom, onda nemam ništa protiv njih da kažem.

16 Kada ljudi poseduju zajednička prava i kada su vođeni, da tako kažemo, jednim umom,¹⁵ sigurno je (sekcija 13) da svaki od njih ima utoliko manje prava što je više njegova moć nadmašena kolektivom. To će reći, on nema nikakvog stvarnog prava nad Prirodom osim onog koju mu dodeljuje zajedničko pravo. U svemu ostalom on je osuđen da izvršava koju god da mu komandu nametne zajednički konsenzus, a u suprotnom (sekcija 4) on može sa pravom biti primoran da to učini.

17 Ovo pravo, koje je definisano kao moć mnoštva,¹⁶ se obično zove suverenitet [*imperium*], i apsolutno je poseduje ko god upravlja poslovima države, naime, onaj koji donosi, interpretira i obara zakone, utvrđuje gradove, donosi odluke o ratu i miru, itd. Ako ovo obavlja neki savet koji

¹⁴Spinoza dakle zamišlja prirodno stanje kao gotovo totalnu vezanost, za razliku od Hobsa, koji ga vidi kao stanje ljudske „slobode”.

¹⁵Na latinskom *una veluti mente* je izjava suprotna iskustvu, pošto civilno društvo nema um u teorijskom smislu ovog termina kako ga Spinoza razvija u *Etici*.

¹⁶*potentia multitudinis*.

formiraju ljudi uopšte, onda se država zove *demokratija*; ako je savet ograničen na neke izabrane članove, država se zove *aristokratija*; a ako je upravljanje stvarima države, a time i suverenitet u rukama jednog čoveka, onda se država zove *monarhija*.

18 Na osnovu onog što smo pokazali u ovom poglavlju, postaje sasvim jasno da u stanju Prirode nema greha; ili, ako čovek greši, on greši protiv sebe, ne protiv drugog. Jer niko nije vezan zakonom Prirode da povlađuje drugome osim ako to ne izabere, niti da smatra za dobro ili loše ništa osim onoga što on sam odluči da je dobro ili loše na osnovu svog načina razmišljanja. I zakoni Prirode ne zabranjuju apsolutno ništa osim onog što nije u nečijoj moći da učini. (Pogledaj sekcije 5 i 8) Ali greh je delo koje se ne može zakonito izvršiti. Da su ljudi vezani nalogom Prirode da budu vođeni razumom, onda bi svi oni neophodno bili vođeni razumom; jer direktive Prirode su direktive Boga (sekcije 2 i 3), koje je Bog uspostavio istom slobodom sa kojom on postoji. Ovi nalozi stoga slede iz neophodnosti božanske prirode (sekcija 7) i stoga su večne i neprekršive. Ali je činjenica da su ljudi uglavnom vođeni apetitima lišenih ikakvog razuma; ipak i tako oni ne krše poredak Prirode već su neizbežno konformni sa njim. Tako da nezalica ili ludak nije ništa više obavezan zakonom Prirode da živi svoj život mudro, nego što je bolestan čovek obavezan da bude zdrav.

19 Odatle sledi da greh nije moguće zamisliti osim u državi, to jest, tamo gde je dobro i loše određeno zajedničkim zakonom čitave države i gde (sekcija 16) niko nema pravo da radi nešto što se ne slaže sa zajedničkom odlukom ili konsenzusom. Kao što smo rekli u prethodnoj sekciji, greh je ono što se ne može zakonito učiniti, što je zabranjeno zakonom, dok je poslušnost uporna volja da se radi ono što je po zakonu dobro i što zajednički dekret zahteva da bude učinjeno.

20 Ipak, pojam „greh” se takođe koristi da se označi ono što je suprotno diktatu zdravog razuma, a pojam „po-

slušnost” za konstantnu volju da se kontrolišu apetiti prema diktatu razuma. Kada bi se ljudska sloboda sastojala u prepuštanju slobodnom divljanju apetita, a ljudska podčinjenost u vladavini razuma, u potpunosti bih se složio sa ovim. Ali pošto je ljudska sloboda veća što je čovek više u stanju da bude vođen razumom i da upravlja svojim apetitima, bilo bi netačno zvati život razuma „poslušnost”, i primenjivati pojam „greh” na ono što je u stvari slabost uma, a ne primer slobode uma od svoje sopstvene kontrole. To je pre nešto zbog čega za čoveka treba reći da je rob a ne slobodan. Vidite sekcije 7 i 11 ovog poglavlja.

21 Razum zapravo uči ljude da praktikuju predanost¹⁷ i da budu smireni i dobroćudni u svom nastupu, što je moguće samo u državi. Šta više, nemoguće je za ljude da budu vođeni kao jednim umom, kao što država to zahteva, ako njeni zakoni nisu propisani razumom. Tako da nije neprimereno da ljudi koji su navikli da žive u državi primenjuju pojam „greh” na ono što je suprotno diktatu razuma. Zakoni dobre države (sekcija 18) bi trebalo da budu uspostavljeni u skladu sa diktatom razuma. Što se tiče onog što sam rekao (sekcija 18) kako čovek u stanju Prirode, ako uopšte greši, greši protiv sebe, pogledaj dole, poglavlje 4, sekcija 4 i 5, gde je pokazano u kom smislu može biti rečeno da onaj koji drži suverenu moć i koji je u posedu prava Prirode može biti vezan zakonima i može grešiti.

22 Što se tiče religije, jednako je sigurno — da što više čovek voli Boga i obožava ga svim svojim srcem, to više je on slobodan i potpunije poslušan samom sebi. Ipak, kada ne poštujemo poredak Prirode — o kom ne znamo ništa — već samo diktat razuma u pitanjima religije (u isto vreme shvatajući da nam je otkriven od strane Boga koji kao da govori u nama, ili preko proroka u obliku zakona) onda, govoreći u

---

¹⁷Pojam *pietas* označava poštovanje ili uvažavanje zakona, i nema isključivo religiozno značenje. U klasičnom kontekstu (Ciceron ili Virgilije) često se prevodi kao patriotizam a kod Spinoze on označava najviši oblik građanske dužnosti.

ljudskim terminima, kažemo da onaj koji voli — Boga svim svojim srcem sluša Boga, a onaj koji je vođen slepom željom je grešnik. Ali uvek moramo imati na umu da smo u rukama Boga kao glina u rukama grnčara,¹⁸ koji od istog grumena pravi jednu posudu na čast a drugu na sramotu.¹⁹ Tako čovek zaista može delovati suprotno ovim dekretima Boga koji su zapisani kao zakoni u našem umu ili umu proroka, ali ne može delovati protiv večitog dekreta Boga, onog što je zapisano u univerzalnoj Prirodi i što se odnosi na red prirode u njegovoj potpunosti.

23 Baš kao što se greh i poslušnost, strogo govoreći, mogu zamisliti samo u državi, isto važi za pravdu i nepravdu. Nema ničeg u Prirodi za šta bi se moglo sa pravom reći da pripada jednom čoveku a ne drugom; sve stvari pripadaju svima, to jest, svima koji imaju moć da ih uzmu u posed. Ali u državi, gde o onom što pripada jednom čoveku a ne drugom odlučuju zajednički zakoni, čoveka zovu pravednim ako poseduje upornu volju da svakom da njegovo; a nepravedan je onaj koji pokušava da uzme ono što pripada drugom.

24 Što se tiče slave i krivice, objasnio sam u svojoj *Etici* da su to osećanja zadovoljstva i bola praćena idejom ljudske vrline ili slabosti kao uzroka.

---

¹⁸ *in Dei potestate sicut lutum in potestate figuli.*

¹⁹ Rimljanima 9,21.

3/ MOĆ SUVERENA

1 Poredak koji uspostavlja neka država se zove *civilni poredak*; telo države u njenoj potpunosti se zove *republika*, a javne poslove države, pod kontrolom onog ko drži suverenitet, zovemo *državni poslovi*. Ljude zovemo *građani* utoliko što uživaju sve prednosti republike civilnim pravom; kažemo da su *podanici* ako su obavezni da poštuju zakone republike.²⁰ Konačno, kao što smo to rekli u sekciji 17 prethodnog poglavlja, postoje tri vrste civilnog poretka, naime: demokratija, aristokratija i monarhija. Ali pre nego što krenem da govorim o svakom od njih posebno, prvo ću istaći one opšte karakteristike civilnog poretka. Od ovih je najvažnije razmotriti najviše pravo republike ili suverenitet.

2 Očigledno je iz onoga što smo rekli u sekciji 15 prethodnog poglavlja, da pravo države ili suverena nije ništa drugo nego pravo sâme Prirode koju ne određuje moć neke individue, već moć ljudi koji su vođeni jednim umom. To će reći, baš kao što individua u prirodnom stanju ima onoliko prava koliko moći poseduje, isto je tačno za telo i um cele države. Tako pojedinačni građanin ili podanik ima onoliko manje moći koliko ga država prevazilazi u svojoj moći (sekcija 16 prethodnog poglavlja). Stoga pojedinačni građanin nema prava da radi ili da poseduje nešto što se ne može odbraniti zajedničkim dekretom republike.

3 Ako republika ikome daje pravo, a time i moć [*potestatem*] (uporedi sa onim u sekciji 12, prethodno poglavlje), da živi kako želi, time republika predaje svoje pravo i prenosi time i moć na onog kome je daje. Ako ovu moć dodeli većem broju ljudi, dozvoljavajući im da žive kako žele, time je razdelila suverenitet; i ako konačno, daje moć svakom od svojih građana, time je uništila sebe, prestajući da bude republika, i

---

²⁰ *status*=poredak; *civitas*=republika; *republica*=država; *cives*=građani; *subditi*=podanici.

sve se vraća u prirodno stanje. Sve ovo je sasvim očigledno iz onoga što je već rečeno. Sledi da je potpuno nezamislivo da svakom građaninu bude dozvoljeno uredbom republike da živi kako mu je volja, i prirodno pravo svakog čoveka da bude svoj sopstveni sudija obavezno nestaje u civilnom poretku. Kažem „uredbom republike”, jer prirodno pravo svakog čoveka (ako stvari posmatramo ispravno) ne prestaje u civilnom poretku; jer i u stanju Prirode i u civilnom poretku čovek dela vođen zakonom svoje sopstvene prirode i obraća pažnju samo na svoju dobrobit. U oba ova stanja, ponavljam, čovek je vođen strahom ili nadom, da radi ili se uzdržava od ovog ili onog. Glavna razlika između ova dva stanja je sledeće, da se u civilnom poretku svi ljudi plaše istog, i svi imaju zajedničko tlo bezbednosti, isti način života. Ali ovo ne lišava individuu njegove sposobnosti rasuđivanja, jer onaj koji je rešen da poštuje sve komande republike, bez obzira da li zbog straha od njene moći ili iz ljubavi prema miru, sigurno obezbeđuje za sebe sigurnost i korist na sopstveni način.

4 Dalje, može se pomisliti kako bi svakom građaninu trebalo dozvoliti da nudi svoje sopstvene interpretacije zakona republike. Kada bi ovo bilo dozvoljeno, on bi time bio svoj sopstveni sudija, jer bi mu bilo sasvim jednostavno da nađe izgovor ili da prikaže u dobrom svetlu sopstvena dela, dajući im izgled legalnosti. Sledi da bi on usvojio sopstveni način života koji mu odgovara, a ovo (prethodna sekcija) je apsurdno.

5 Vidimo kako pojedinačni građanin nema kontrolu nad sopstvenim pravom, već je podređen pravu republike, čiju je svaku komandu obavezan da izvršava, i nema nikakvog prava da odlučuje šta je pošteno ili nepošteno, šta je pravedno ili nepravedno. Sa druge strane, pošto telo države mora biti vođeno kao jednim umom²¹ (i volja republike se mora uzimati kao volja svih), ono šta republika odluči da je pravedno i dobro, svaki građanin mora uzimati kao nešto rešeno. Tako, iako

---

²¹Tacit, *Anali* I, xii, 4.

podanik može smatrati da su uredbe republike nepravedne, on je ipak primoran da ih izvršava.

6 Može se prigovoriti kako je suprotno diktatu razuma u potpunosti biti podvrgnut sudu drugoga. I nije li civilni poredak onda suprotan razumu? Iz ovog bi sledilo da je civilni poredak neracionalan i da ga mogu uspostaviti samo ljudi lišeni razuma, a ne oni koji su njime vođeni. Ipak pošto razum ne uči ništa što je protiv Prirode, dok god su ljudi izloženi pasijama (sekcija 5, poglavlje 1),²² zdrav razum ne može zahtevati da svaki čovek zadrži kontrolu nad svojim pravom; to će reći (sekcija 15, prethodno poglavlje) razum kaže da je ovo nemoguće. Ponavljam, razum podučava da se traži mir, ali mir se može postići samo ako zajednički zakoni republike ostanu netaknuti. Što više je čovek vođen razumom — to jest (sekcija 11, prethodno poglavlje), što je slobodniji — to će istrajniji biti u održavanju zakona države i izvršavanju komandi suverena čiji je podanik. Dalje, civilni poredak je uspostavljen na prirodan način kako bi opšti strah i nemir bio otklonjen, i stoga njegov glavni cilj je identičan cilju onog koji je u prirodnom stanju vođen razumom, ali kome je ovaj cilj nedostižan (sekcija 15, prethodno poglavlje). Tako, ako čovek koji je vođen razumom ima nešto da uradi po uredbi republike, za šta zna da je suprotno razumu, pogodnosti koje mu pruža civilni poredak daleko prevazilaze moguću štetu; jer je takođe zakon razuma da od dva zla treba odabrati manje. Možemo zaključiti da niko ne dela na način koji je suprotan onom što njegov razum propisuje, ukoliko izvršava ono što zakoni republike zahtevaju od njega. A svi će ovo rado prihvatiti kada budemo objasnili koliko je ekstenzivna moć republike, a time i njeno pravo.

7 Prva stvar koju treba razmotriti je sledeće, da baš kao što je u stanju Prirode (sekcija 11, prethodno poglavlje) čovek vođen razumom najmoćniji i ima najveću kontrolu nad svojim pravom — slično je republika koju vodi razum najmoćnija i

---

²²Gebhardt (1925) kaže da bi (sekcija 5, poglavlje 1) trebalo da bude (sekcija 11, prethodno poglavlje). [S.S.]

ima najveću kontrolu nad svojim pravom. Jer pravo republike određuje moć ljudi koji su vođeni kao jednim umom. Ali ovu zajednicu umova ne bismo mogli ni da zamislimo kada glavni cilj republike ne bi bio identičan onom što nas zdrav razum uči da je za dobrobit svih ljudi.

8 Drugo, takođe moramo uzeti u obzir da podanici nemaju kontrolu nad sopstvenim pravom i da su podređeni pravu republike samo u meri u kojoj se plaše njene moći ili njenih pretnji, ili u meri u kojoj su nadom čvrsto vezani za civilni poredak (sekcija 10, prethodno poglavlje). Odatle sledi da sve one stvari koje niko ne može biti primoran da izvrši, nagradom ili pretnjama, ne podpadaju pod pravo republike. Na primer, niko ne može predati svoju sposobnost rasuđivanja; jer koja nagrada ili pretnja može navesti čoveka da poveruje kako celina nije veća od svojih delova, ili da Bog ne postoji, ili da telo za koje vidi da je beskonačno nije beskonačno biće, ukratko, da veruje u nešto što je suprotno onom što vidi ili misli? Slično, kakve nagrade ili pretnje mogu navesti čoveka da voli onog koga mrzi, ili da mrzi onog koga voli? U ovu kategoriju moraju biti uvršćene one stvari tako odvratne ljudskoj prirodi da ih smatra za najveće od svog zla, kao kada čovek svedoči protiv sebe, kada muči sebe, ubija sopstvene roditelje, ne pokušava da izbegne smrt, i slično, na šta niko ne može biti primoran nagradama i pretnjama.²³ Ako i dalje insistiramo da republika ima pravo ili moć da komanduje takve stvari, ovo možemo zamisliti samo u smislu u kom se za čoveka može reći da ima pravo da bude lud i da bunca. Jer šta bi drugo to pravo bilo ako ne ludilo kada niko ne bi mogao biti primoran na njega? Ovde govorim o onim stvarima koje ne mogu biti deo prava republike i od čega ljudska priroda uglavnom okreće glavu. Uprkos činjenici da budala ili ludak ne može nikakvim nagradama ili pretnjama biti primoran da izvršava naređenja, i da grupa ljudi posvećenih nekom religijskom kultu, može gledati na zakone države kao na najgore zlo, ipak zakoni

²³Vidite Hobs, *De cive* II, 18–19 i VI, 13. Hobs tvrdi da suveren može legalno da izda takve komande, dok građanin legalno može odbiti poslušnost.

republike nisu time poništeni, pošto je većina građana njime vezana. Pošto oni koji se ne plaše ničeg i ne nadaju ničem u toj meri imaju kontrolu nad sopstvenim pravom (sekcija 10, prethodno poglavlje), da su oni time neprijatelji države (sekcija 14, prethodno poglavlje), i država ima pravo da koristi metode prinude.

9 Treća i poslednja stvar koju treba razmotriti je sledeće, da stvari koje izazivaju opštu indignaciju teško mogu da pripadaju pravu republike. Bez sumnje je prirodna stvar za ljude da zajedno organizuju osvetu, iz razloga opšteg straha ili zbog želje da se osвете zbog nečeg što vredi sve njih. A pošto pravo republike definiše zajednička moć ljudi, bez sumnje je pravo i moć republike u toj meri umanjeno, koliko građanima pruža razloge da stupaju u ovakve konspiracije. Sigurno postoje neke stvari kojih se treba plašiti u republici, i baš kao što svaki građanin, ili svaki čovek u stanju prirode, ima manju kontrolu nad svojim pravom što više razloga za strah on ima, — isto je tačno i za republiku. Toliko o pravu suverena nad podanicima. Pre nego što razmotrimo njegovo pravo protiv drugih, mislim da bih trebao da kažem nešto po pitanju religije.

10 Sledeći prigovor nam može biti upućen: da li civilni poredak i poslušnost podanika, za koju smo pokazali da je neophodan, uklanjanje religiju prema kojoj smo obavezni da je obožavamo Boga? Ako razmotrimo činjenice, nećemo naći ništa što bi moglo to da sugeriše; utoliko što um koristi razum, nije podvrgnut pravu suverena već ima kontrolu na svojim pravima (sekcija 1, prethodno poglavlje). Tako pravo znanje i ljubav prema Bogu ne mogu biti podvrgnuti nečijoj jurisdikciji, kao što je slučaj i sa poštovanjem suseda (sekcija 8, ovde). Ako shvatimo da najviši oblik ukazane milosti može biti samo osiguranje mira i promocija harmonije, nećemo imati sumnju da svoju dužnost stvarno obavlja onaj koji pruža svakom čoveku onakvu pomoć koja je u skladu sa zakonima republike, to jest, sa mirom i harmonijom. Što se tiče javnih obreda, sigurno je da oni ne mogu ništa da urade kako bi

pomogli ili da omeli pravo znanje Boga i ljubav koja obavezno sledi. Tako da ne treba smatrati da su od velikog značaja za mir i spokojnost države. Šta više, sigurno je da nisam zagovornik religije po pravu Prirode, to jest (sekcija 3, prethodno poglavlje), božanskim dekretom. Jer ja ne posedujem nikakvu moć, kako je Hristov učenik jednom rekao, da proterujem nečiste duhove i da izvodim čuda. A ova moć je neophodna za promociju religije tamo gde je propisano da se bez nje ne može obavljati svoj posao, kao što poslovica kaže, već se usput još izazivaju silne druge nevolje. Sva doba su bila svedoci najtužnijih primera ovog. Stoga svako, gde god da se nalazi, može obožavati Boga sa pravom istrajnošću i gledati svoja posla, kao što je to i dužnost individue. Promociju religije treba ostaviti Bogu ili suverenu, na koga prenosimo brigu o svim javnim poslovima. Vraćam se na našu temu.

11 Sada, kada su prava suverena nad građanima i dužnost podanika objašnjeni, ostaje da razmotrimo prava suverena u odnosu na ostatak sveta. Ovo je lako razumeti na osnovu onog što je već rečeno. Pošto (sekcija 2, ovde) pravo suverena nije ništa drugo do pravo same Prirode, sledi da su dve države u istoj relaciji jedna prema drugoj kao dva čoveka u stanju Prirode, ali sa ovim izuzetkom, da republika može preuzeti mere predostrožnosti protiv toga da bude podjarmljena od strane druge republike. Ovo čovek u stanju prirode ne može uraditi, videvši da je svaki dan oboren snom, da je često bolestan i mentalno nestabilan, i da ga konačno stiže starost. A pored ovih, on je izložen drugim nevoljama protiv kojih se republika može obezbediti.

12 Republika, dakle, ima kontrolu nad svojim sopstvenim pravom u meri u kojoj može preuzeti korake da osigura da ne bude potlačena od strane druge republike (sekcije 9 i 15, prethodno poglavlje); i (sekcije 10 i 15, prethodno poglavlje) ona je predmet tuđeg prava u meri u kojoj se plaši moći druge republike, ili je sprečena da radi kako želi, ili joj je, konačno, potrebna pomoć drugih za sopstveno održanje ili prosperitet. Jer ne može biti sumnje da ako dve republike oda-

beru da se uzajamno pomažu, onda su one zajedno moćnije, i stoga imaju više prava nego što svaka ima posebno. Pogledajte sekciju 13 prethodnog poglavlja.

13 Ovo može biti jasnije ako ne zaboravimo da su dve republike po svojoj prirodi neprijatelji (sekcija 14, prethodno poglavlje). Ako jedna republika odluči da objavi rat i potčini drugu republiku, ima pravo to da pokuša, jer je dovoljno imati volju da se objavi rat. Ali ne može doći ni do kakve odluke o miru bez voljne saradnje druge strane. Sledi da pravo na objavu rata pripada svakoj republici posebno, dok pravo na mir ima, ne jedna, nego najmanje dve republike, koji se stoga zovu „saveznici”.²⁴

14 Ovaj sporazum²⁵ o savezništvu ostaje važeći²⁶ dok god motivi za donošenje sporazuma —strah od gubitka ili nadanje dobitku— ostaju operativni. Ali ako nestane strah ili nada u jednoj od ove dve republike, ta republika počinje da kontroliše sopstvena prava (sekcija 10, prethodno poglavlje), i veza kojom su dve republike bile povezane, automatski nestaje. Stoga svaka republika ima puno pravo da raskine sporazum kada god to želi, i ne može se reći da je izdajnik ili da je perfidna zato što raskida poverenje čim je razlog straha ili nade uklonjen.²⁷ Svaka od strana je u potpuno identičnoj poziciji u ovome, koja god da se prva oslobodi svog straha bi zadobila kontrolu nad svojim pravom, koje može da uživa kako god želi. Osim toga, niko ne pravi ugovore za budućnost osim u svetlu okolnosti trenutka; kada se ove okolnosti izmene, čitava situacija mora biti preispitana. Ovo je razlog što svaka od republika zadržava pravo da konsultuje sopstvene interese, i što se trudi, koliko god može, da se oslobodi straha i da stekne kontrolu nad sopstvenim pravom i da spreči druge da postanu moćniji. Ako se onda republika žali da je bila prevarena, sigurno ne može kriviti lošu veru svog saveznika, već samo

---

²⁴ *confederatae*.

²⁵ *foedus*.

²⁶ *causa* efektivan.

²⁷ Uporedite sa: Makijaveli, *Princ*, XVIII.

svoju ludost što je poverila svoju bezbednost drugome koji ima kontrolu nad sopstvenim pravom i za koga je bezbednost sopstvene države najviši zakon.

15 Tako republikama koje su donele sporazum o miru pripada pravo da se rasprave u vezi uslova ili pravila mira kojim su se uzajamno obavezale, zato što su uslovi mira nisu stvar samo jedne strane već svih republika zajedno (sekcija 13, ovde). Ako ne dođu do zajedničkog rešenja, tim činom se vraćaju u ratno stanje.

16 Što je veći broj republika koje stupaju u međusobni sporazum o miru, to manje svaka od njih strahuje zbog one druge; to jest, to manje moći svaka od njih ima da započne rat. Upravo suprotno, svaka je u većoj meri obavezna da služi uslovima mira; to jest (sekcija 13, ovde), manje ima kontrolu nad sopstvenim pravom i mora se prilagođavati zajedničkoj volji saveznika.

17 Ipak, ono što ovde kažemo ne implicira poništenje one dobre vere koju zdrav razum i religija pokušavaju da sačuvaju, jer ni razum niti Sveto pismo nas ne obavezuju da održimo svako obećanje koje damo. Na primer, ako sam obećao da ću sačuvati novac koji mi je u tajnosti dat na čuvanje, nisam obavezan da držim svoju reč od onog trenutka kada saznam da je novac ukraden. Postupiću ispravnije ako se pobrinem da se novac vrati vlasnicima. Tako i suveren koji je obećao drugome da uradi nešto što vreme i razum otkriva, ili se tako čini, da je nepovoljno za opštu dobrobit njegovih podanika, on je obavezan da prekrši svoju reč. Pošto Sveto pismo uči kako da čuvamo veru samo opštim pravilima, ostavljajući svakom čoveku da otkrije koji specijalni slučajevi se mogu očekivati, ono ne uči ništa što je suprotno ovome što smo rekli.

18 Ali kako bih izbegao da stalno prekidam lanac svojih argumenata da odgovaram na slične prigovore kasnije, hteo bih da istaknem da sve ove stvari koje sam pokazao slede iz esencijalne osobine ljudske prirode, naime, iz univerzalne

težnje svih ljudi da se očuvaju.²⁸ Ova težnja je inherentna svim ljudima, glupcima i mudracima; i kako god da su vođeni, strastima ili razumom, rezultat je isti pošto je naše objašnjenje, kao što smo već rekli, primenljivo na sve slučajeve.

---

²⁸conatus.

4/ PRAVA SUVERENE MOĆI

1 Pravo suverena, koga determiniše njegova moć, je opisano u prethodnom poglavlju, i videli smo da se u glavnim crtama sastoji u tome da je suveren, da tako kažemo, um države kojim se moraju svi njeni građani voditi. Samo on ima pravo da odluči šta je dobro, šta je loše, šta je pošteno, šta nepošteno — to će reći, šta se mora uraditi a šta ne sme da rade pojedini građani ili kolektiv. Vidimo da samo suverenu pripada pravo da donosi zakone, da ih interpretira, u pojedinim slučajevima kada postoji sumnja, i da odluči da li je neka data akcija protiv ili u skladu sa zakonom (vidite sekcije 3, 4, 5 prethodnog poglavlja). Ponavljam, jedino suveren ima pravo da započne rat, da ponudi mir i da odluči o uslovima mira, ili da ga prihvati kada mu je ponuđen. Vidite sekcije 12 i 13 prethodnog poglavlja.

2 Pošto su sve ove funkcije, i sva sredstva potrebna za njihovo izvršavanje, stvar koja se tiče države u celini, to jest, oni su državni poslovi, sledi da poslovi države zavise u potpunosti od onog ko drži suverenitet.²⁹ Sledi da je na suverenom pravu da sudi o akcijama nekog čoveka, da traži od drugog da odgovara za svoje akcije, da kažnjava počinioce zlodela, da rešava legalne parnice građana, ili da odredi iskusne advokate da to rade umesto njega³⁰ da delaju umesto njega. Dalje, njegovo pravo je da koristi i organizuje sredstva za rat i mir, naime, da zasniva i utvrđuje gradove, da okuplja miliciju, da organizuje vojne dužnosti, da izdaje komande o onome što želi da bude urađeno, da šalje izaslanike i da ih prima kada pregovara o miru, i konačno, da oporezuje ljude kako bi pokrio troškove za sve ovo.

---

²⁹ *imperium*.

³⁰ *legum latarum peritos*, one koji imaju iskustvo u primeni zakona. Spinozin uobičajeni termin za advokata je *juris peritus*. Ovde izgleda da su u pitanju oni koji će biti određeni advokati, a ne određivanje advokata za neki zadatak.

3 Pošto samo suveren ima pravo da se bavi javnim stvarima ili da postavlja ministre u tu svrhu, sledi da podanik vrši izdaju ako se bavi javnim poslovima na svoju inicijativu, bez znanja vrhovnog saveta, čak i kada veruje da su njegove namere u najboljem interesu republike.

4 Često se postavlja pitanje da li je suveren ograničen zakonima, i da li može počiniti zlodelo. Ali pošto reč „zakon” i „zlodelo” često označavaju, ne samo zakone republike, već i univerzalna pravila koja upravljaju prirodnim stvarima uopšte i posebno razumom, mi ne možemo bez kvalifikacije tvrditi da republika nije ograničena zakonima, ili da ne može da poćini nešto loše. Da republika nije ograničena zakonima ili pravilima bez kojih republika ne bi bila republika, onda ona ne bi bila prirodna stvar već samo himera. Tako republika ćini zlodela u smislu u kom filozofi ili doktori kažu da Priroda ćini nešto loše, i u ovom smislu mi možemo reći da republika ćini zlodela kada radi nešto što se protivi razumu. Jer kada republika dela po diktatu razuma ona u potpunosti kontroliše svoje pravo (sekcija 7, prethodno poglavlje). Utoliko što dela suprotno razumu, izneverava samu sebe, ili ćini zlodela. Ovo će biti jasnije ako shvatimo da kada kažemo da svaki ćovek ima moć da uradi šta god želi sa predmetom nad kojim poseduje prava,— ovu moć ogranićava ne samo sposobnost agenta već i primerenost onoga što je predmet akćije. Ako, na primer, kažem da imam prava da radim šta hoću sa ovim stolom, teško da mislim da imam prava da nateram ovaj sto da jede travu. Slično, iako kažemo da ljudi nemaju kontrolu nad svojim pravom, već su podrećeni pravu republike, ne mislimo da ljudi gube svoju prirodu i preuzimaju neku drugu, sa posledicom da republika ima prava da natera ljude da lete, ili —a ovo je jednako verovatno— da natera ljude da smatraju da je ćasno ono što im je smešno ili odvratno. Ne, ono na šta mislimo je sledeće, da postoje odrećeni uslovi koji, ako su operativni, obezbećuju da se podanici plaše i poštuju svoju republiku, dok odsudstvo ovih uslova podrazumeva poništenje straha i poštovanja, i zajedno sa ovim, uništenje republike. Dakle, da

bi republika imala kontrolu nad sopstvenim pravom, ona mora održati uslove koji stvaraju strah i poštovanje; u suprotnom prestaje da bude republika. Jer ako vladar ili vladari trče mrtvi pijani po ulicama jureći kurve, igraju na sceni,³¹ otvoreno narušavaju ili ismevaju zakone koje sami postavljaju, nije ništa više moguće za njega da održi dostojanstvo suvereniteta nego što je za nešto moguće da istovremeno bude i ne bude. Ponavljam, tlačiti podanike, ubijati ih, napastvovati deve i slično pretvara strah u ogorčenost, a time civilni poredak pretvara u ratno stanje.

5 Vidimo, dakle, u kom smislu se može reći da je republika ograničena zakonima i da ne može da počini zlodela. Ali ako pod zakonom podrazumevam civilni zakon, a pod zlodeldom ono što je zabranjeno civilnim zakonom —to će reći, ako se ove stvari uzmu u njihovom pravom smislu— onda nikako ne možemo reći da je republika ograničena zakonima i da može počiniti loše stvari. Jer pravila koja upravljaju i izazivaju strah i poštovanje, čije je održanje u interesu republike, se ne odnose na civilne zakone već na prirodno pravo, pošto (sekcija 4, ovde) su oni primenljivi ne zbog civilnog zakona, već po pravu rata. A republika je njima ograničena na isti način kao i čovek u stanju prirode koji, kako bi imao kontrolu nad sopstvenim pravima ili da bi izbegao da postane svoj sopstveni neprijatelj, je obavezan da pazi da ne nastrada. Ovaj oprez nije forma poslušnosti; to je vršenje ljudske slobode. Ali civilni zakoni zavise u potpunosti od dekreta republike, i kako bi održala slobodu, republika ne mora da udovolji nikom osim sebi i može da smatra da je dobro ili loše samo ono što ona odluči da je tako. Stoga ne samo da ima prava da bude svoj sopstveni zaštitnik, već i da donosi zakone i da ih interpretira, ali i da ih obara i da izuzima počiniocima od pune primene svoje moći.

---

³¹Tacit optužuje Nerona za ovo. Svetonije to potvrđuje u *Životima cezara*, VI knjiga.

6 Ugovor³² ili zakoni kojim ljudi prenose svoja prava na neki savet ili na jednog čoveka bi nesumnjivo morao biti raskinut kada je ovo u interesu opšteg blagostanja. Ali pravo da se sudi da li je neka akcija u interesu opšteg dobra ne može biti u rukama individue, već samo u rukama vladara države (sekcija 3, ovde). Tako, prema civilnom pravu, vladar države ostaje jedini interpretator ovih zakona. Šta više, nijedna individua nema prava da primenjuje ove zakone, i tako u stvarnosti, nisu primenljivi na vladara države. Ali ako su zakoni takvi da ne mogu biti prekršeni a da u isto vreme ne oslabe republiku —to jest, a da u isto vreme ne pretvori u ogorčenost zajednički strah koji oseća većina građana— onda se njihovim kršenjem republika raspušta i ugovor prestaje da važi. Tako da ugovor zavisi od njegove primene, ne po civilnom pravu, već po pravu rata. Vladalac je obavezan da poštuje uslove ugovora na isti način na koji je čovek u stanju prirode, kako ne bi postao svoj sopstveni neprijatelj, obavezan da pazi da ne nastada, kao što smo rekli u prethodnoj sekciji.

---

³² *contractus*.

5/ NAJVIŠI CILJ DRUŠTVA

1 U sekciji 11 drugog poglavlja smo pokazali kako čovek ima kontrolu nad svojim pravima kada je u najvećoj meri vođen razumom, i da je (sekcija 7, poglavlje 3) republika najmoćnija i u najvećoj meri kontroliše svoja prava kada je zasnovana i vođena razumom. Pošto je najbolji način da se, koliko je to moguće, osigura sopstveno održanje da se živi kako razum propisuje, sledi da su najbolje one akcije koje vrše ljudi ili republike koje imaju potpuniju kontrolu nad svojim pravima. Ne tvrdim da je sve što se čini po pravu urađeno na najbolji mogući način; jedno je obrađivati zemlju po pravu a potpuno druga stvar je obrađivati je kako treba. Jedno je, kažem, braniti se, održavati se, suditi, itd., po pravu, a potpuno druga braniti se i održati se dobro i dati dobar sud. Stoga je jedna stvar vladati i baviti se javnim poslovima po pravu, a potpuno druga stvar je vladati dobro i upravljati javnim poslovima na najbolji mogući način. Sada, pošto smo razmotrili pravo republika u opštim terminima, vreme je da raspravljamo o najboljem načinu za organizaciju države.

2 Najbolji način da se organizuje država se lako otkriva ako se razmotri svrha civilnog poretka, što nije ništa drugo do mir i sigurnost života. Stoga najbolja država je ona u kojoj ljudi žive zajedno u harmoniji i gde se zakoni ne krše. Sigurno je da pobune, ratove, omalovažavanje i kršenje zakona treba pripisati, ne toliko pokvarenosti podanika, koliko lošoj organizaciji države.³³ Ljudi nisu rođeni da budu građani, već su takvima napravljeni.³⁴ Dalje, prirodne strasti ljudi su svuda iste; pa ako je pokvarenost jače izražena i zlodela češća u jednoj republici nego u drugoj, možemo biti sigurni da ova druga nije učinila dovoljno da promoviše harmoniju i nije dobro promislila svoje zakone, što ima za posledicu da

---

³³Makijaveli, *Razgovori* III, 29.

³⁴Hobs, *De cive* 1, 2, n.1.

ne može ostvariti puno pravo republike. Jer civilni poredak koji nije uklonio razloge za pobunu i gde pretnja rata nije nikada odsutna i gde se zakoni često krše jedva da se razlikuje od stanja Prirode, gde svaki čovek živi kako mu je volja sa životom u stalnoj opasnost.

3 Baš kao što poroke podanika i njihovu raspuštenost i svojevolju treba pripisati republici, tako i njihovu vrlinu, stabilnost i poštovanje zakona treba uglavnom prirpisati iz vrsnosti i apsolutnom pravu republike, kao što je očigledno iz sekcije 15 drugog poglavlja. Odatle je opravdano smatrati da je najveća vrlina Hanibala činjenica da nije bilo pobune u njegovoj vojsci.³⁵

4 Za republiku čiji su podanici samo strahom obeshrabreni da uzmu oružje u ruke — bi trebalo reći da nije u ratu, a ne da uživa u miru. Jer mir nije samo odsudstvo rata, već vrlina koja dolazi od snage uma; poslušnost (sekcija 19, poglavlje 2) je uporna volja da se izvršavaju naređenja koja slede iz zajedničkog dekreta republike. Uostalom, republiku čiji mir zavisi od sporog duha njenih podanika koje vode kao ovce i podučavaju kako da budu robovi bi trebalo zvati pustinja, a ne republika.³⁶

5 Pa kada kažemo da je najbolja država ona gde ljudi provode svoj život u harmoniji, govorim o ljudskom životu, koji karakteriše ne samo cirkulacija krvi i druge osobine koje deli sa životinjama, već naročito razum, prava vrlina i život uma.

6 Neka se zna da, kada govorim o državi koja je uspostavljena sa ovim ciljevima na umu, mislim na onu koju uspostavljaju slobodni ljudi, a ne na dominaciju nad ljudima pravom rata. Jer su slobodni ljudi vođeni više nadom nego strahom, dok pokoreni ljudi više strahom nego nadom; prvi žele da se bave životom, a drugi prosto da izbegnu smrt. Kažem da prvi žele da žive za sebe, a drugi su primorani da pripadaju osvajaču; zato i kažemo da je ovaj poslednji rob, a onaj prvi

³⁵Makijaveli, *Princ* XVII, *Razgovori* III, 21.

³⁶Tacit, *Agricola* 30, „ubi solitudinem faciunt, pacem appellant.”

slobodan. Tako je cilj države koja je uspostavljena pravom rata, da dominira i da ima robove umesto podanika. Iako nema nikakve esencijalne razlike između države slobodnih ljudi i države robova — ako njihova prava posmatramo uopšteno—, njihovi ciljevi su, kao što smo upravo pokazali, sasvim različiti, pa su i sredstva kojim se oni moraju ostvariti potpuno različiti.

7 U slučaju princa čiji je jedini motiv požuda da vlada,³⁷ sredstva koja mora upotrebiti kako bi učvrstio i održao svoju državu je nadugačko opisao pronicljivi posmatrač Makijaveli, mada u koju svrhu nije sigurno. Da je imao neku dobru nameru u glavi, što bi čovek trebao da očekuje od tako mudrog čoveka, mora biti da je želeo da pokaže kako su često glupavi pokušaji da se svrgne tiranin, sve dok su uslovi koji su princa učinili takvim netaknuti; upravo suprotno, oni postaju čvršće utemeljeni kada Princ postane još strašniji.³⁸ Do ovog dolazi kada ljudi naprave primer od svog Princa i njegove slave u regicidu kao da se radi o velikom poduhvatu.³⁹ Možda je i on želeo da pokaže kako bi oprezni trebalo da budu slobodni ljudi kada svoju dobrobit poveravaju samo jednom čoveku koji, osim ako u svojoj gordnosti ne misli da može uživati univerzalnu popularnost, mora živeti u svakodnevnom strahu od zavera. Tako je on primoran da više misli na svoju odbranu, i da sa svoje strane pravi zavere protiv ljudi, umesto da gleda njihove interese.

[KRAJ]

---

³⁷ *dominande libidine* Konotacija je seksualna, pogledajte opšte definicije afekata u *Etika* III, def.48 i dalje.

³⁸ Makijaveli, *Razgovori* I, 55.

³⁹ Referenca na pogubljenje engleskog princa Čarlsa I 1649. godine.

Seneka

HOSTIJE KVADRA

Želim sada da vam ispričam jednu malu priču kako bi ste shvatili kako požuda ne bira instrumente za razbuktavanje strasti i kako može biti ingeniozna u podsticanju svoje nastrotnosti.

Seneka, *Prirodnjačka pitanja* (I, 16)

Bejaše neki čovek zvani Hostije Kvadra, čije su obscenosti čak postale predmet pozorišnih predstava. Bio je bogat, pohlepan, rob svojih miliona. Božanski Avgust ga nije smatrao dostojnim osвете kada ga ubiše njegovi robovi, i gotovo da je izjavio kako je pravedno ubijen. Nije ograničavao svoje pokvarenjaštvo na jedan pol, već je žudeo za muškarcima i ženama. Dao je da mu se naprave ogledala, one vrste koja reflektuju slike uvećane, u kojima je prst veći i deblji od ruke. Tako ih je rasporedio da kada bi se nudio muškarcu, mogao je da vidi u ogledalu sve pokrete svog pastuva iza sebe i da uživa u lažnoj veličini organa svog partnera kao da je zaista tih dimenzija.

Po svim javnim kupatilima bi regrutovao svoje miljenike i birao muškarce prema njihovoj *očiglednoj* veličini, ali ipak je njegovo nezasito zlo uživalo u obmani. Ajde sada recite da je ogledalo izmišljeno zarad doterivanja! Stvari koje je monstrem govorio i radio (neka ga njegova usta raskomadaju) je mučno i spominjati. Ogledala su ga okruživala sa svih strana kako bi mogao da bude posmatrač sopstvenog srama. Isto tako, tajne činove koji pritiskaju savest i koje svaki čovek negira da je počinio, ne samo da je rečima opisivao već ih je stavljao sebi pred oči. Ali, za ime Herakla, zločini ne žele da budu viđeni! Čak i među onima koji su degenerisani i naviknuti na svakakvu nevaljalštinu, postoji još uvek malo skromnosti, barem malo stida, zbog onog što oči mogu da

vide. Kao da nije bilo dovoljno da se predaje nečuvanim, čak neviđenim činovima — on je pozivao svoje oči da budu svedoci. Pošto mu nije bilo dovoljno da prosto posmatra svoje velike grehe okruživao se ogledalima pomoću kojih je razdvajao, jedan po jedan, seckao i ponovo spajao svoje poroke. A pošto nije mogao pažljivo da posmatra kada mu je glava zaranjala i grabila privatne delove partnera, pokazivao je sebi svoje akcije pomoću refleksija. Imao je običaj da posmatra svoja usta u požudnom prepuštanju; sve muškarce, bez razlike, gledao je kako mu prilaze i sa njegovim telom rade šta žele. Ponekad, prepušten istovremeno muškarcu i ženi, otvarao je i pružao im svoje telo, posmatrajući ova nečuvana nedela. Šta je ova odvratna kreatura ostavila za izvođenje u mraku? Nije se klonio dnevnog svetla, već je priređivao za sebe monstruoze koituse, klicao je i pridruživao se glumcima u ovim izvođenjima. Verovatno ne bi imao ništa protiv toga da mu se napravi portret u sličnoj poziciji!

Čak i među prostitutkama postoji neka vrsta skromnosti, ona tela koja se nude javnom zadovoljstvu navlače neku zavesu koja prikriva ovo nesrećno predavanje. Vidimo kako prema nekim stvarima, čak i javna kuća pokazuje osećaj srama. Ali ono čudovište je napravilo spektakl od svoje obscenosti i namerno se pokazivao kada izvodi stvari koje ni najdublja noć ne bi mogla da sakrije.

„Prepuštam se istovremeno muškarcu i ženi. A besposlenim rukama igram ulogu muškarca u oblubi druge osobe. Svi moji organi su instrumenti požude. Neka se onda i moje oči pridruže ovoj nasladi, neka budu svedoci i supervizori zadovoljstva. Neka pomoću aparature bude vidljivo i ono što pozicija naših tela skriva od pogleda, da niko ne pomisli kako ne znam šta zapravo radim. Priroda nas je prevarila kada nam je ostavila tako bedna sredstva za zadovoljenje požude. Bolje je uredila koitus životinja. Ali, naći ću način da je prekoračim i da zadovoljim svoje bolesne potrebe. Čemu moja pokvarenost

ako poštujem ograničenja prirode? Okružiću sebe onim ogledalima koji objekte uveličavaju do neverovatnih dimenzija. Da je moguće, učinio bih te dimenzije stvarnim; pošto to nije u mojoj moći, sladiću se iluzijom. Neka barem moja požuda vidi više nego što konzumira, neka se divi onom kroz šta prolazi. Proždirem se pogledom.“

(Hostije Kvadra)

Sramno ponašanje! Možda je previše brzo ubijen, pre nego je mogao i da primeti šta se događa; trebalo ga je zadaviti ispred jednog od njegovih ogledala.

[KRAJ FRAGMENTA]

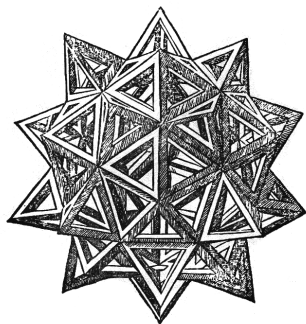

Dodatak

KRISTALNO OSTRVO

Za Seneku važi stoička doktrina: duša je telesna, duh i telo se ne razlikuju, sem što je telo ono što može da dela, da ulazi u uzročno-posledične lance. Stoički kuplet vrlina/znanje kao najviši cilj filozofskog života, je poznavanje uzroka, znanje o telu u meri u kojoj je ono aktivno i *efektivno*.

Dambatista Viko govori u svojoj *Novoj nauci*⁴⁰ o uzročno posledičnoj relaciji kao o oblačenju, uzrok oblači svoje posledice, telo navlači svoje atribute. Stoga stoička vrlina postaje umetnost svlačenja, ogoljavanje tela kao uzroka, — striptiz.

Ono što Seneka zamera zamera izvesnom Hostiju Kvadru [*Hostius Quadra*] u *Prirodnjačkim pitanjima* (I, 16), nije sam njegov transgresivni čin, prekomerno uživanje u muškarcima i ženama, već njegovo izlaganje pogledima pomoću sistema ogledala koja uvećavaju prizor tela. Ova mašinerija mu omogućava da se zaodeva fantazmima svoga tela, da se oblaže prizorima užitka. Seneka mu ne zamera ogoljenost, nagost, —već upravo suprotno— „preodevenost”, njegovo zaodevanje efektima tela, radikalno odbijanje da se dela, njegovu potpunu *apolitičnost*.

Ne dajmo da nas zavara priča o stidljivosti prostitutki. U Starom Rimu, navučena zavesa na vratima *signalizira* izdvojenost mesta, izuzetost koja omogućava nesmetanu aplikaciju

---

⁴⁰ Giambattista Vico / Načela nove znanosti : o zajedničkoj prirodi nacija, Zagreb: Naprijed, 1982.

moći „patrona”. Poznato je da su Rimljani imali akutnu svest o društvenom statusu. Informisani njime oni su manervisali kroz dozvoljene i nedozvoljene pozicije i položaje tela partnera u koitusu. Zavesa je tu kako bi sprečila eskalaciju igara moći, ona fiksira statusnu relaciju između partnera, ograničavajući položaje tela, koje bi u suprotnom, bilo potpuno otvoreno za razne obrte i repozicioniranja, zavisno od društvenog statusa „gosta”. Time se sprečava da sfera političkog neprestano frustrira želju i odlaže zadovoljenje u neograničenoj konkurenciji na polju eminentnosti.

Krugom ogledala Hostije Kvadra biva odsečen iz sfere političkog. Njegovo telo je zarobljeno u *svetloj komori* simulakruma užitka, svaki pogled upućen ka spoljašnjosti biva odbijen nazad ka prizoru prekomernosti gde se pridružuje drugim efektima. Posmatrači izvan ovog kruga i njihovi pogledi bivaju aneksirani i učestvuju u ovom spektaklu, utoliko što njihovi pogledi postaju odrazi, a njihova lica funkcionišu kao refleksije.

Najlepši dragi kamen koji ste ikada videli. Njegove fasete čine ogledala, delovi tela, pogledi i lica posmatrača višestruko umnoženi u sve dalje i nemirnije fragmentacije fantazma. Čisto *nasilje emocija*, suspenzija socijalnog poretka, čija politika uticaja, akcija i imperijalne katarzičnosti biva spljoštena na ovoj kristalnoj membrani, kolapsirajući u prelepo *intarzično* telo čistih efekata.

[KRAJ PRVOG KOMENTARA]

KOŠMAR SUVERENITETA

*nihil esse rem publicam, appellationem modo sine corpore ac specie.*⁴¹

Svetonije I. lxxvii

Pošto je preuzeo kontrolu nad senatom, Julije Cezar postavlja svoje statue u cirkusu i u hramovima, uzima sveštenike da mesecima neprestano izgovaraju njegovo ime, kao u Panskim kultovima.⁴² Posle velike reforme kalendara svoje ime postavlja u sunčev ciklus godine. Velika *inkantancija suvereniteta*.

Julije Cezar je bio veliki retoričar. Kada je govorio pred senatom, dok se uzdizao ka retoričkim visinama, prikradali su mu se sa lovorovim vencima kako bi mu ukrasili čelo. Čak i Ciceron to priznaje. U njegovo vreme aristokratska oligarhija se urušava pod pritiskom bezkrupuloznih takmičara, pretendencata sa periferije carstva — ova elokvencija moći se manifestuje kao pojavljivanje monarha u političkoj sferi, i poetskog „ja” u pesničkoj sferi.⁴³ Po prvi put imamo izvrsnu *ličnost* umesto izuzetnih predaka. Nekontrolisano širenje periferije i njenih uticaja omogućava pojavljivanje centra, žižne tačke „Cezar” i njegovog „ja”. Cezar postaje živi diskurs.

⁴¹[republika nije ništa, samo vrsta imenovanja bez tela i pojave.]

⁴²Svetonije I, lxxvi.

⁴³Sarolta A. Takács, *The Construction of Authority in Ancient Rome and Byzantium — The Rhetoric of Empire*, Cambridge University Press, 2009. [str. 26].

Kako se izlazi na kraj sa periferijom? Naseljavanje, vojni pohodi, porezi, infrastruktura. Retorička agitacija u senatu koja kulminiše pohodom na periferiju. Pobjeda i zatim trijumfalni ulazak u Rim. Naslednici dolaze iz perifernih borbi, vojno-ekonomskih takmičenja. Kada periferija ne može da obezbedi naslednika carstva, pojavljuje se „majka države”.⁴⁴ Ona se *otkriva* u samom centru, i vlada pomoću svojih sinova-idiota koje šalje u turneje po carstvu. Turneje Nerona i Kaligule kao anti-trijumfi.

Uobičajena metodologija koja se primenjuje na antičku plastiku je *Kopienkritik*. Svaki artefakt ili delo se pozicionira u srodstvo sa nekim izgubljenim „originalom”, u meri u kojoj je „harmonično” izvedeno, manje ili više udaljeno od originala.

Ovo se naročito primenjuje na Rimsku plastiku koja se smatra za neoriginalnu, u potpunosti izvedenu iz Staro Grčkih remek-dela. Rimski tekstovi koji opisuju umetničku praksu kao da to potvrđuju. Termin *dekorum*⁴⁵ koji koriste, se obično uzima kao izraz konzervatizma — prigodnost, prilagođenost, primerenost dela koju on označava se tumači kao primerenost tradiciji.⁴⁶

Dekorum označava primerenost upotrebljenih izvora situaciji, cilju koji patron (i čitava socijalno-statusna mreža u koju je on upleten) želi da postigne. Patron nije autoritet u idealnom smislu, kao neko ko može da proceni vrednost ili uspešnost dela bez konteksta, u apsolutnim terminima „umetnosti” — u onom praznom prostoru koji ocrtavaju rodoslovi originala i kopija.

Osnovna karakteristika ove umetnosti je eklektizam upotrebljenih izvora/stilova koji su sjedinjeni pomoću fantazije (vizije) i usklađeni sa ritualima koji naseljavaju prostor patronata. *Emulacija* (naspram *Kopienkritik* imitacije) koja dozvoljava

---

⁴⁴[str. 86].

⁴⁵[*decor; decorum*].

⁴⁶Ellen Perry, *The Aesthetics of Emulation in The Visual Arts of Ancient Rome*, Cambridge University Press, 2005.

re-izvedbe, ponavljanje malih potoka uticaja u svakodnevnim društvenim ritualima — procesija, jutarnjih poseta, obreda i igara.

Upotrebljena formula za izvedbu umetničkog dela zavisi od konteksta u kom će ono biti predstavljeno. Stil dela je u službi funkcije koju definiše patron. Problem je što mi ne znamo mnogo (često ništa) o kontekstu dela koja nisu pravljena za Cezara.⁴⁷ Cezar naručuje umetnička dela koja slave i ponavljaju njegov lik. Eminentnost konteksta carske umetnosti možda implicira *Kopienkritik* paradigmu kao mašinu za analizu samo-reprezentacije cara, njegove inkantacije suvereniteta.

Originalnost i unikatnost nisu univerzalni pojmovi. Oni pripadaju tačno određenom kontekstu. Oni su „Cezarske strukture” baš kao i *ličnost* i poetsko „ja”. Magla istorije stvara ove fantome univerzalnosti, do nas dolaze samo silogizmi čije smo premise izgubili (Gabrijel Tard). Opseda nas fantom apstrakcije. Težak porođaj — *carski rez subjekta*.

[KRAJ DRUGOG KOMENTARA]

---

⁴⁷[str. 56].

